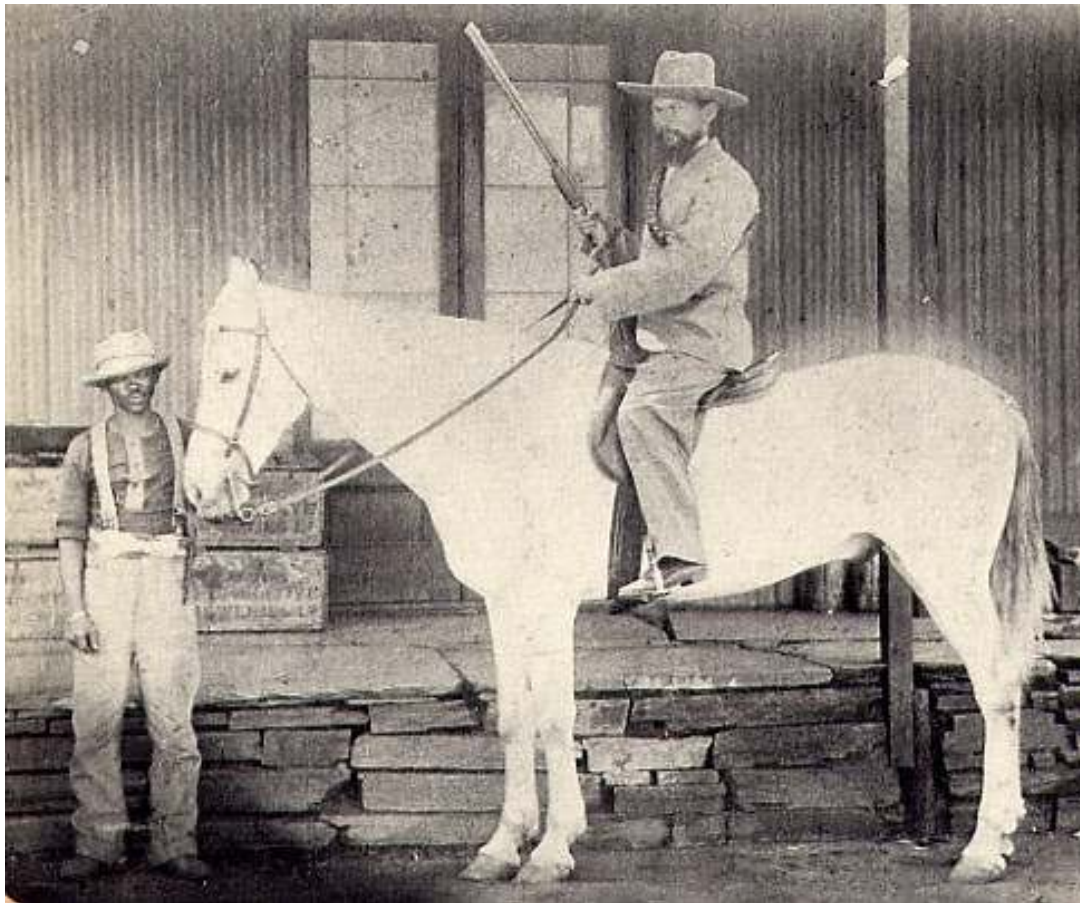

Geliefde Vrouw en Kinderen

door Aldert Schipper

Artikel in Dagblad Trouw d.d. zaterdag 19 januari 1980.

In november 1897 vertrok de Urker onderwijzer Jan Hoogeveen van zijn eiland om in één van de Boerenrepublieken in Zuid-Afrika voor zichzelf en zijn gezin een nieuwe toekomst te zoeken. Hoogeveen reisde zijn gezin vooruit in verband met de onzekerheid in het nieuwe vaderland en omdat er niet voldoende geld was om samen te gaan. Als hij eenmaal “zijn benen onder het gat” had, zou zijn gezin overkomen. Maar zover is het nooit gekomen. Begin 1902, ruim vier jaar na zijn vertrek kondigde een rouwbrief Hoogeveens dood aan, als krijgsgevangene in een Brits kamp. In die vier jaar stuurde Hoogeveen bijna honderd brieven naar Urk. Die gingen over zijn geploeter, zijn heimwee, zijn twijfel en zijn teleurstelling. De brieven geven een beeld van het leven van een doorsnee emigrant.

Waarom Jan Hoogeveen van Urk naar Zuid-Afrika vertrok is niet helemaal duidelijk uit zijn brieven. De aanleiding was misschien een geestdriftig stuk in het Christelijk Schoolblad, het blad voor christelijke onderwijzers. Hoogeveen was één van die duizenden naamlozen, die in de hoop op een beter bestaan in het treurige einde van de negentiende eeuw omzagen naar een nieuw vaderland.

De reis was omslachtig. Eerst ging het per boot naar Amsterdam, vervolgens per sneltrein naar Vlissingen. Vandaar naar Londen en dan per pakketboot naar Kaapstad.

Tusschen veel volk

“Lieve kinders, uw vader is ook weggegaan voor uw welzijn. Veel liever was ik bij U gebleven, want als ik aan U allen denk, dan maak ik mij droevig ... Thans moet moeder nog zuinig leven, maar als vader straks meer geld verdient dan krijgt moeder meer en zal zij ook U meer kunnen geven... Thans moet ik eindigen, want de tranen ontspringen mij in de ogen en ik zit tusschen veel volk”.

In Pretoria schrijft hij zijn eerste echte brief uit Zuid-Afrika, die begint met een formule, die voortaan vrijwel aan elke brief vooraf zou gaan.

“Pretoria, 29 nov. 1897

Lieve vrouw en kinderen,

Deze is dienende U te doen weten, dat ik door Gods goedheid nog frisch en gezond ben en ik hoop van U spoedig te vernemen, dat het met U allen ook goed moge gaan. Wat zijn we hier toch ver van elkander verwijderd en hoe vreemd valt dit mij aan. Daags gaat het goed, dan is er te veel afleiding, maar 's avonds bij 't naar bed gaan en 's morgens bij 't ontwaken dan is het soms akelig. Enfin dat alles konden we voor der tijd nagaan, dus daar niet over aan 't tobben.”

Bij zijn aankomst in het land kreeg hij eerst opdracht als onderwijzer naar Damesburg in het district Marico ten noordwesten van Johannesburg te reizen. Hij vertrekt richting Damesburg, maar wordt wekenlang in het ongewisse gelaten of de aanstelling gerealiseerd wordt. In zijn vreugde over Damesburg berekent Hoogeveen al zijn toekomstige verdienste.

“De voordelen aan deze betrekking zijn de volgende : Een vast inkomen van het rijk van 150 pond ofwel 1800 gulden, vrije woning bevattende twee kamers en keuken, verder het schoolgeld der leerlingen, waarvoor ik thans vrije kost zal ontvangen. Indien Gij alzo bij mij waart dan hadden wij op zijn minst 2300 gulden plus vrije woning.”

Wachtend op Damesburg schrijft Hoogeveen :

“Vooreerst moet ik melden, dat het hier volstrekt geen boeren zijn, zooals wij ons hadden voorgesteld. 't Is hier op Rustenburg peik fijn, ge moest de Transvaalsche boerinetjes des Zondags eens zien. Fijne dames hoor. Reken er derhalve met de kleeren maar op en maak ze voor u en de kinderen naar de laatste smaak. Zorgt dat ge later een fijne zwarte japon krijgt voor den Zondag. Parasols, prachtige hoeden, lichte blouses enz., deze ziet men hier dagelijks dragen. Nu zal het op de buitenplaatsen, waar ik naar toe ga iets minder zijn, doch dat neemt niet weg, dat men toch fijne kleeren bij zich moet hebben, ten einde 4 maal in 't jaar naar 't naastbijzijnde dorp ter kerke te gaan. Aangaande 't eten kan ik u mededelen dat zulks heel goed is. 's Morgens pap met Boerenstoete, 's middags aardappels met groente en vleesch, 's avonds boerenstoete met gerookt vleesch. Dit is dus wel om uit te houden”.

En ook over zijn toekomstige status is Hoogeveen dik tevreden.

“Een onderwijzer wordt hier geëerd en vooral een geëxamineerde. Zoo iemand staat ver boven een Afrikaner die niet geëxamineerd is. In den regel moeten de Afrikaners, die bij 't onderwijs zijn, les nemen bij ons, dit wordt hun van overheidswege aangezegd.”

Maar Damesburg gaat niet door.

“Mijne reis naar Damesberg zal wel overgaan. Toevallig, of laat ik liever zeggen door het bestuur van God (want niets gebeurt er bij toeval) waren hier op Rustenburg eenige leden van Schoolcommissies uit deze buurt en met deze heeren ben ik (...) in onderhandeling. Nu mag ik echter nog niet beslissen. Eerst moet er mogen een telegram uit Pretoria komen of ik vrij ben van Damesburg (...). Gelukt dit, dan kan ik morgen met de commissieleden afhandelen en a.s. Maandag met hun naar mijne standplaats vertrekken (...). Nu lieve vrouw moet ik alweer afscheid nemen. Geef al onze kinderen van de grootste tot de kleinste een ferme zoen. Hoe gaat het toch met hun. Wat zal Johannes al flink groeien. Hij is nu bijna drie maanden. En hoe is het toch met Karsje, die zoo dol op mij was en de anderen niet te vergeten ? En dan met U? Kunt ge u er wat in schikken ? Meld mij alles eens en wel op een bijzonder blaadje. Nu vrouwtje Gode bevolen en hartelijk gegroet van

Uw U liefhebbende man JAN.”

“Een bijzonder blaadje”. Kennelijk hadden Jan en zijn vrouw Willemientje voor het vertrek afgesproken, elkaar ook over de allerpersoonlijkste gevoelens regelmatig te schrijven in geheime briefjes. Naar wat daar precies in stond kunnen wij slechts gissen, want Willemientje mocht ze na lezing vernietigen en zij heeft dat ook helaas nauwgezet gedaan.

Het nieuwjaar en Jan weet nog nietwaar hij terecht zal komen. Hij schrijft :

“Ik heb deze week tegen mijne huisgenoten gezegd als mijne vrouw hier is, dan wordt haar wensch vervuld. Gij hebt altijd gezegd dat het uw lust zoude wezen op eene boerenplaats te wonen. Welnu als God ons in het leven spaart komt gij bij de boeren. Het zijn hier echter geen lompe boeren zoals in Ambt Vollenhove of zooals in Staphorst. O, neen, stel U dit niet voor. Ze zijn hier uiterst beleefd. Het is altijd : Ja meester of neen meester enz. Komen hier burenen die een uur verder wonen dan wordt het kleinste kind niet vergeten om een hand of een zoen te geven. Ik noem den boer Mijnheer en de boerin Juffrouw. Dat is hier de mode. 't Zal U voorzeker goed bevallen”.

In zijn volgende brief zegt Hoogeveen :

“Wij wonen hier in een vrij land en leven nog vrijer dan bij U op Urk en zedeloosheid en goddeloosheid dan boventoon voeren. Verre van daar. De Transvaler is vroolijk en opgeruimd doch bezit in hooge mate een schaamtegevoel. Zaken waarover wij Hollanders gekscherende spreken, worden hier niet behandeld. Onzedelijke uitdrukkingen heb ik hier nog niet gehoord. Op Godsdienstig gebied is er ook groot verschil tussen de bevolking Urkers en de bevolking hier. De Godsdienst bestaat hier niet in woorden maar de Transvaler houdt het met Jacobus : Toon uw geloof door uwe werken.

Bekeeringsgeschiedenissen worden hier niet verhaald, gezelschappen niet gehouden. Denk nu niet, dat wij hier het volmaakte hebben, neen er zullen ook hier wel ondeugden zijn, die ik nog niet heb opgemerkt. Maar ik zal van dit onderwerp afstappen en u gaan verhalen wat hier alzo gebruikt wordt. Meestal krijgen wij driemaal per dag warm eten ('t is ook zo koud) 's morgens, 'middags en 's avonds. Vleesch hebben wij hier in overvloed. Meestal krijgen wij varkensvleesch, omdat de ossen door de pestziekte gevrek (gestorven) zijn. Ook is onze tafel goed voorzien van wild. Tarwebrood staat ook steeds in groote hoeveelheid op tafel en wordt bij elke maaltijd het laatst gebruikt. Direkt na het eten, nog voor het dankgebed is uitgesproken, krijgt men een kop hete thee. Als de Transvaalse moeder wat lui is en 's morgens geen warm eten klaar heeft dan geeft zij gedroogd vleesch hetwelk gegeten wordt

met vet (reuzel). Dit laatste vervangt ook de plaats van boter, welke ik hier nog niet geproefd heb. Verder krijgt men allerhande gebak, waar de boerin slag van heeft, ze weten goed wat lekker smaakt, en de suiker wordt hierbij niet vergeten. Ik heb het hier dus (om mij eens plat uit te drukken) als een luis op een zeer hoofd. Dit is nu altijd het geval niet. Ik ken ook onderwijzers die niet anders krijgen dan rijst met vet, droog brood, zoete aardappels, zwarte koffie enz. Gelukkig zijn dit weinig maar ze zijn er toch, die het alzo hebben. Ik heb het ook in dit opzicht uitstekend getroffen. Terwijl ik deze brief aan U schrijf zit ik hier met een bord voor mij waarop zich twee trossen druiven bevinden, blauwe en witte. Beginnen u de tanden niet te wateren? Ik hoop dat het geen kwaad kan als ik zooiets geniet, denk ik altijd was mijn huisgezin nu maar hier en neem mij niet kwalijk, bij zulke versnaperingen denk ik het meest aan de kinders en vooral aan Karsje. Johannes heb ik zoveel nog niet gezien. Nu geloof ik dat ge aardig op de hoogte zijt met de levenswijze, alleen heb ik vergeten u te melden dat het hier leeft van kippen en de eieren hier dus ook tot het voedsel behoren. Zou het wel goed zijn, als ik daar veel gebruik van maak? Wat is hieromtrent uw oordeel? De prijzen van sommige artikelen zijn hier niet hoog: suiker kost b.v. 20 cent het pond, goede koffie 60 ct, thee f 1,20. Voor een half pond behoorlijke rooktabak betaal ik 30 cent. De tabak die ze hier gebruiken kan ik niet rooken, dat is pruimtabak, dus mijn rooktabak koop ik maar. Nu dat zal geen bezwaar zijn. Kleeren zijn ook goedkoop t.m. voor Transvaal. Een behoorlijk pak voor mij kost f 24.-. Een linnen zomerpak (geel en heel sterk) kost f 9.-. Thans zal ik mijne kleeren eerst afdragen en mij verder hier wel voorzien. Wilt ge wat hemden enz. later in voorraad maken, dat laat ik aan u over, maar ge behoeft geen goed te sturen. Schoenen zijn ook zoo erg duur niet en zijn de zoolen stuk dan zet de boer er zelf weer nieuwe onder. Leer heeft hij genoeg (baie in 't Transvaalsch). Dat woord baie wordt veel gebruikt. Bijvoorbeeld:
veel geld — baie geld
er warm — baie warm
hevige regen — baie regen enz.

Oorlog

Hij praat bijna Transvaals en hij gedraagt zich net zo, ook al is hij nog maar ruim een maand in het land. Hij heeft vrienden gemaakt en viert met hen Oudjaar.

„Toen was het oudejaarsdag en verbeeld u, daar kwamen eenige vrienden mij uit bed halen met ezels bij zich om uit rijden te gaan. Natuurlijk was er voor meester ook een bij en ik kon mij dus maar gauw aankleden, een weinig eten en toen in 't zadel. Nadat wij anderhalf uur gereden hadden, volgde er wat anders. Toen kwamen de geweren te voorschijn en werd er geschoten. Ook daar moest meester aan mee doen en gelukkig doet meester ook graag zulke dingetjes dat weet ge wel. Nu heb ik zelf nog geen geweer, maar ik heb mij bij den veldcornet reeds aangegeven en hoop binnenkort te zullen ontvangen 50 patronen met een geweer. Dit krijgt iedere burger van de regeering. Een Transvaler mag niet ongewapend zijn en ik ben nu burger van die land, dus moet ik ook als er oorlog komt mee uittrekken.”

Transvaal is nog steeds rustig, maar het wordt al bedreigd door de Engelse generaal Jameson. Bang is Hoogeveen niet voor de Britten. Heel branie schrijft hij: „Laat Jameson nu maar geen inval doen, want dan loopt het slecht voor hem af, t.m. nu ik er bij gekomen ben. Verontrust u nu niet over deze dingen, de jongens spelen hier met het geweer gelijk in Holland met een tol. Ook de vrouwen schieten, dus als ge hier komt moet ge het ook maar leeren. Nu zal ik u eens wat vragen: De regeering heeft het volgende besluit genomen: Ieder, die 13 zoons overwint krijgt van de regeering eene boerenplaats met grond en alles wat er bij behoort. Zouden wij daar ook nog kans op hebben? Wat dunkt u daarvan? Schrijf mij dit eens in een volgenden brief.”

Intussen heeft Hoogeveen een definitieve standplaats aangewezen gekregen. Het is niet Damesburg, maar Zendingsplaats een dorp in het district Marico vlakbij Vaalkop. Op 2 januari gaat de school open. Hoogeveen begint met 48 leerlingen:

„Daaronder zijn er van 18 jaar.

Jongelingen met snor en baard, meisjes die, wie weet spoedig in het huwelijk zullen treden. Natuurlijk maakt dit getal leerlingen ook weer eene groote -verandering in mijn salaris t.m. wanneer ik deze week er in slagen mag een kwekeling te krijgen. Ik durf u thans niet te schrijven wat nu mijn inkomen zal bedragen, maar in vergelijking met velen mijner collega's is zulks heel hoog en heb ik een lootje uit de loterij. Met April a.s. moet ik de staten opmaken en zal het blijken wat ik verdiend heb. Dit kan ik u echter vooraf mededelen dat het aardig over de f 2.500.- per jaar zal zijn. Nu ontvang ik echter de subsidie van de regeering om de 3 mnd. en ben dus niet in staat u voor ik geld ontvangen heb ruimschoots te voorzien. Gij moet u voorlopig nog wat behelpen, maar ik zal natuurlijk op de eene of andere wijze wel raad schaffen, dat u niet geldeloos behoeft te zijn. Mij dunkt ge zult wel meer vertrouwen in dezen aangaande mij bezitten, dan de leden van den Kerkeraad op Urk."

Hoe zien de mensen eruit in het Transvaal van eind negentiende eeuw? Jan Hoogeveen meldt over een trouwerij:

„Gij kunt u er geen denkbeeld van maken, hoe sierlijk de boerinetjes bij zulk eene gelegenheid zijn uitgedoscht. De ongehuwden kleeden zich meestal in 't wit, de gehuwden daarentegen in 't zwart. Na de Godsdienstoefening, werden er twee huwelijken ingezegend. De jonggehuwden zaten even als bij ons in het trouwhek en waren voor deze gelegenheid piek fijn. Baronessen trouwen in Holland niet zo deftig als hier de Transvaalsche boerinetjes. Een prachtige zwarte japon met witte kant afgezet, een krans van bloemen in het haar, eene fijne sluier, witte handschoenen en een bouquet in de hand, ziedaar de kleedij der bruid. De bruidegom was natuurlijk ook in 't zwart en droeg evenals zijn aanstaande witte handschoenen. Iedere bruid ging vergezeld van eene bruidzuster, en iedere bruidegom van een strooijonker.

Kaffers

Zwarte Zuidafrikanen komen in de brieven van Jan Hoogeveen weinig voor. Ook op dat punt lijkt hij zich goed aan de Zuidafrikaanse zeden te hebben aangepast. Eind januari 1898 schrijft hij:

„Lieve Vrouw en Kinders,

Evenals bij u is het hier vandaag Zaterdag, maar gelukkig maken de vrouwen zich ter dezer plaatse niet zoo druk als in Holland. Door de Kaffers wordt de vloer schoon gemaakt met water en verder bestaan de werkzaamheden in het gereed maken van de kost."

Eerst op 5 februari 1898 krijgt Hoogeveen zijn eerste brief uit het vaderland. Maar het valt hem tegen dat zijn vrouw blijkbaar koel schrijft, zelfs in het beloofde „geheime" briefje. „Lieve vrouw wat begint ge droefgeestig te worden en wat schrijft ge saaie brieven. We hadden afgesproken telkens zoudt gij een geheim briefje schrijven en dan wat jolig, maar jawel. In uw eerste brief vond ik wel een geheim briefje dat begon: „nu iets uit het hart tot het hart" maar daar bleef het bij. Wat heb ik deze week daar een last van gehad. Altijd was de gedachte bij mij, daar krijg ik straks een vrouw zonder natuur en vroeger waart ge zoo vurig.

Hoe komt dat nu zoo? Is nu zoo in eens de fut er uit? Ik zat vanmorgen een brief te schrijven in mijn kamer en zag daar het ledikant staan. Het bed was zoo lekker geschud, dat ik dacht als nu Willemientje hier eens even was en in gedachten zag ik u er op liggen met uw dikke bloote gat. Maar als ge nu doodelijk in de natuur zijt, wat had ik er dan ook aan gehad? Zijt ge nu gansch onvatbaar voor opwinden. Mij dunkt als ge zoo 's avonds alleen bij de kachel zit of te bed ligt moet ge onwillekeurig als ge aan uw man denkt een ander gevoel krijgen en vooral als ge dan denkt, dat wij zoo mengig-werf met elkander zaten te vrijen, wat opwinden en dan natuurlijk het allerlekkerste even boven op u of gij op mij? Denkt ge daar nu nooit meer aan. Lig ik in gedachten nooit meer op u of zit ge in gedachten nooit op mijn knie? Ik denk dikwijls aan al die dingen. Nu hoop ik dat ge in een volgenden brief eens een andere toon aanslaat en mij telkens een geheim briefje zendt met wat meer aangaande uw poesje (zoo noemen ze het hier) er in. Beloofd ge mij dat kind? Oe kunt zoo lollig over al die dingen schrijven en zoo'n briefje wordt nog eens vaak overgelezen. Stuur mij uw poesje eens in een enveloppe over, dan zal ik het opwinden, ik heb de sleutel hier, maar als ik vroeger geen horlogesleuteltje bezat, wond ik mijn horloge met de vinger op dat ging ook wel. Nu kind, toen ik nog bij u was wondt gij u zelf soms op en nu niet meer ik begrijp er geen steek van."

Intussen leert Hoogeveen behalve schieten en preken ook paardrijden. „Ik hol al met de Transvaalers door 't veld of ik altijd paard gereden heb. Natuurlijk heb ik tol moeten betalen en heb soms wonden opgelopen op plaatsen waar men deze liever niet heeft, maar enfin, dat wordt nu al beter. Ik laat er echter niets van blijken, anders wordt men braaf uitgelachen."

In februari meldt Hoogeveen voor het eerst dat er in de omgeving een mysterieuze ziekte heerst, mogelijk malaria of een soort influenza. Ook hijzelf blijft voor de ziekte niet gespaard. „De ziekte noemt men koortsziekte. Ze begint met razende hoofdpijn, hevige drukking op de borst en de maag en gezwollen lever." Op 1 maart meldt Jan dat hij zelfs zo ziek was, dat hij „geen lust" had om de brief van Willemientje te lezen. Het is treurig in het district. Veel kinderen en ouderen sterven aan de ziekte. Hoogeveen ontsnapt aan de dood.

Op 9 mei lijkt de ziekte geweken. Hij schrijft omstandig hoe slecht hij er aan toe geweest is.

„Lieve Vrouw en Kinders,

Als ge dezen brief ontvangt moogt ge samen wel zingen: Looft, looft den Heer mijn ziel met alle krachten, enz. want de Heere heeft ons grootelij ks beweldadigd en u en mij en de kinders overvloedig stof gegeven om Zijnen Naam dank te zeggen voor Zijne onuitsprekelijke genade en ik hoop, dat gij dit ook moogt doen. Lieve vrouw, gij hebt uw man als uit den dood weder gekregen. Ik heb u reeds een en andermaal geschreven, dat ik zoo'n pijn in mijn rug had, ik deed zulks wel grappiger wijze om u niet te verontrusten, maar 't was soms erg slim zoodat ik dikwijls dacht, wat moet daar toch nog van worden.

Goede Vrijdag zou ik 's morgens naar school gaan en daar even voor schooltijd begin ik te beven als een blad van den boom. Ik heb nog een uur school gehouden, maar toen moest ik het opgeven en naar bed. Deze koorts was met een paar dagen af geloopt, zoodat ik Paaschmaandag weer fris en gezond mocht opstaan en weer school houden, want zulke dagen worden hier niet gevierd. Er kwamen echter maar 5 kinders, de anderen bleken de gevreesde ziekte te hebben, zoodat ik genoodzaakt was de school te sluiten. Ik had dus vacantie. Maar hoor nu eens hoe spoedig men hier door die gevreesde ziekte aangetast wordt. Des namiddags ben ik op mijn bed neergevallen en dadelijk was ik bewusteloos en buiten kennis. Zoo heb ik de gansche week gelegen. Dinsdags is de predikant uit Zeerust bij mij geweest. Deze was in

de buurt en hoorde, dat ik zoo min was, toen hij bij mij kwam heeft hij mij een poeder ingegeven en een gebed gedaan, dat alles kan ik mij nauw herinneren, 's Woensdags hebben ze meester Scholtemaier laten komen, maar daat weet ik niets van. Donderdags-nacht verergerde de ziekte, tot 4 maal toe hebben ze mij dien nacht verschoond, ik liet alles loopen en de medicijnen liepen mij de hoeken van den mond weer uit. Toen was er niets meer aan te doen en moesten ze mij maar stil laten liggen, ik werd hoe langer hoe minder en eindelijk lag ik stil onbeweegelijk, zoodat ze dachten, het leven is er uit. Toen werden de toebereidselen gemaakt om mij te verkleeden en een nieuwe laken heeft op mij gelegen om mij daar in te spelden. Een vriend die met zijn geheele gezin met een groote ossenwagen bij ons gelogeed was, was inmiddels naar zijn wagen gegaan om planken op te zoeken voor mijn kist. Maar de Heere had iets anders met mij voor. Hij had geen lust in mijnen dood, maar in mijn leven. Juist toen ze het laken af zouden scheuren, gaf ik weer tekenen van leven. Dadelijk kreeg ik weder wat drinken en toen dit goed ging gaven ze mij weer medicijnen in. Des Zaterdag morgens sloeg ik voor het allereerst met bewustzijn mijne oogen weer op."

O, wat is 't hier een treurige tijd vrouw, in den omtrek zijn reeds o zooveel menschen weggerukt, sommigen van gebrek aan voedsel en medicijnen. Mijn school heeft nu al een maand stil gestaan."

Blijkbaar is de economie ook ziek. Er heerst hongersnood. Verschillende produkten om wat aan te sterken zijn niet te krijgen.

„'t Ongelukkigste was, dat ik verleden week platzak was en dus niets kon koopen, thans heb ik weer f2,10 dus ik kan mij voorzien van wat eieren. En was er nu niet, maar er loopen 9 varkens rondom het huis, maar baas Hendrik is te lui om te slachten. Luiheid is een der grootste ondeugden der Transvalers, dat is niet beschrijven. Lieve vrouw, ik wist niet eens dat het gisteren Hemelvaartsdag was en zou naar Vaalkop, maar nu las ik het op mijn scheurkalender, toen heb ik dat reisje gestaakt en op mijn manier ook feestdag gehouden. Zulke dagen viert men hier niet.

Men spreekt wel eens van de Godsvrucht der Transvalers, maar wie hier komt zal het andere gewaar worden t.m. onder de Hervormden. Een Bijbel krijgen ze hier niet in de handen, de meesten hebben zelfs geen Oud en Nieuw Testament in huis, wel een psalm en gezangboekje."

In juni 1898 schrijft Jan Hoogeveen dat de gevreesde ziekte nog steeds heerst. Een „voordeeltje" is dat er bij elke begrafenis, die hij leidt tenminste een gezonde maaltijd wordt aangeboden. Op 10 juni schrijft hij aan zijn kinderen een korte brief.

„Zendingsplaats, 10 juni 1898

Lieve Kinders,

Wat vind ik het aardig dat ge mij bijna iedere week elk een briefje schrijft. Dat moet ge altijd zoo voort doen. Ook vind ik het zoo prettig, dat uwe moeder niet over u klaagt, maar dat ge gehoorzaam zijt. Ga zoo steeds voort en wees uwe moeder onderdanig en behulpzaam, dan doet ge uw vader groot genoegen en zijt ge dankbaar aan God, die uw vader nog voor u heeft gespaard. Dat zal uw moeder u alles wel verteld hebben. (...) Onze Nisje moet goed leeren op school, ge moet allen dat volkslied leeren zingen: „Kent gij datvolk vol heldenmoed?" Ook onze Karsje moet ge het leeren. Leert ge op school al versjes voor 't feest? Stuur mij die dan ook eens over. Ik stuur u in dezen brief een lijstje van de maten, munten en gewichten, dat moeten Jet, Joh en Jan leeren, ook de geldstukken. Met wie loopen Jet en Joh, 's Zondags?"

Eind juli lijkt de kwaal opnieuw geweken. Blakend van levenslust schrijft hij zijn vrouw:

„Hoe gaat het nu met u? Toe, schrijf nu weer eens iets aangaande uw poesje. Ik begin nu op dit gebied ook erg te verlangen, hoewel ik een week of drie geleden bang was dat ik nooit weer zóó iets kon verrichten, want als ik dan aan u dacht en mijn... werd stijf, dan deed het mij o zoo zeer. Maar ook dat is gelukkig voorbij. Ik verbeeld mij tegenwoordig dat hij stijver werd dan voorheen. Nu, hij heeft ook een gansche tijd rust gehad en vroeger was het alle avonden „kom binnen!." Soms overdag ook nog."

Maar Zuid-Afrika valt tegen:

„Ja kind! het is hier lang zoo rooskleurig niet als de heer Emous in het Chr. Schoolblad voorspiegelt. Ieder die hier komt ziet zich in velerlei opzichten deerlijk te leur gesteld. In 't eerst, ja dan laat het zich mooi aanzien, dan stroomt alles naar de school maar 't duurt niet lang dan is er het nieuwtje af en de menschen hebben hier een idee alsof men 3 maanden ter school gaande al klaar is."

Toch wil Hoogeveen zich niet door teleurstelling laten overwinnen. 11 oktober 1898 schrijft hij:

„Lieve kind, leg U er vooral op uit om de familie en de lui op Urk de oogen uit te steken, daardoor moeten ze toch opmaken, dat ik U en de kindertjes niet vergeet. Maar zorg toch vooral, dat ge er goed van eet en drinkt; zuinig het niet uit uw mond maar neem het er goed van. Ik heb u in den vorigen brief meegedeeld, hoe ik het van eten en drinken heb. Na het schrijven van dien brief was het alweer hetzelfde; doch Zaterdag is het veranderd; toen stierf het kraamkindje van mijn kostbaas aan stuipen, 's Zondags moest dit ter aarde besteld worden en dan weet ge daar is een heerlijke maaltijd aan verbonden, 's Morgens kregen wij brood met eieren; 's middags rijst met gebraden kippen en na de begrafenis koffie met jodenkoek. Den volgenden dag was het verjaardag van Oom Paul, doch ik was verhinderd om naar de schietvereniging te gaan, want om 11 uur moest ik alweer naar eene begrafenis van een man van 54 jaar. Dien dag heb ik het uitstekend gehad."

Over de zwarte Zuidafrikanen hoor je Hoogeveen nauwelijks. Eens vraagt hij zijn vrouw, als ze naar Zuid-Afrika zal komen, toch de Negerhut mee te nemen en op 15 oktober meldt hij:

„Op 't ogenblik is er weer een klein opstandje onder een kafferstam, zoodat uit enkele districten de burgers zijn opgeroepen om daarheen te vertrekken."

Wanneer Willemientje met de kinderen Jet, Joh, Jan, Nisje, Kars en Johannes naar Zuid-Afrika zullen reizen is uiteraard nogal eens voorwerp van overleg. Direct na zijn aankomst leek alles zo rooskleurig, dat Jan enthousiast schreef dat hij hen elk moment zou kunnen ontbieden. Maar de datum wordt steeds verschoven. In november schrijft Jan:

„Zeer aangenaam was het mij te vernemen dat ge zelf inziet dat de reis met Nov. niet kan plaats hebben. Ik zag er o zoo tegen op om u dat te schrijven; maar lieve kind, gij moet den tijd geduldig afwachten. Thans wil ik geen maand bepalen, maar hou u steeds gereed."

Jan Hoogeveen houdt er rekening mee dat de gevreesde ziekte zal terugkeren.

„Dan ga ik direct vertrekken en dit gaat gemakkelijker voor mij alleen dan met een huisgezin."

In december is het uitzicht voor het gezin Hoogeveen op een reis naar Zuid-Afrika nog droeviger.

„Lieve kind, ik heb verleden week uw brief ontvangen en daaruit vernomen dat het u al maar bijligt dat gij niet naar hier komt; nu, dan zijt gij niet zoo ver mis. Hoe meer ik hier met de toestanden bekend word, hoe meer ik inzie dat het voor u niet goed is. Mijn besluit is dit: indien ik niet te Pretoria, Johannesburg of een andere plaats kan komen dan kom ik weer terug.(...) Ik zie uit naar beter betrekking en gaarne zou ik aan 't spoor willen zijn of vast ambtenaar bij de regeering.(...) Met schrik gaan wij hier het voorjaar tegemoet. De ziekte laat zich nu alweer zien.(...) Nu kind, schrijft mij eens hoe het u aanstaat als ik maar weer terug kom; al moet ik dan nog twee jaar blijven; och de tijd vliegt voorbij. Die in Holland brood heeft, behoeft niet om boter naar hier te komen."

Een week later, op 10 december tracht Hoogeveen zijn besluit terug te keren verder aannemelijk te maken. „In de eerste plaats is het hier onhoudbaar warm, zoodat ik niet geloof dat gij er tegen kunt. Verder zijn hier geen dokters, wat kwakzalvers, zoodat men hier zonder geneeskundige hulp moet sterven; vroedvrouwen ontbreken hier ook; een bejaarde boerin neemt dat zaakje waar. Verder zit ge op eene boerenplaats als het ware in de gevangenis, er staan vier of vijf huizen bij elkander, dat is alles. De vrouw van predikant Beyer schreit zich dood, zoo is het die tegengevallen. Verder is het leven duur. Verbeeld je dat een zak koren in sommige streken 36 gld kost; vandaar dat de meeste gehuwde onderwijzers tot aan de oren in de schulden zitten."

Eind 1898 krijgt Hoogeveen een nieuwe school, in Wonderfontein, bij Kaffers-kraal. Hij is dan ruim een jaar van huis en verlangt vurig naar zijn gezin.

„Och kind, mijn verlangst is soms zo sterk en dan moet ik afleiding zoeken.(...) Ge moet zooveel mogelijk geregeld schrijven; want als ik een week geen brief ontvang dan ben ik o zoo akelig."

Lang zal Hoogeveen niet in Wonderfontein blijven, want het aantal kinderen loopt er terug. Hij meldt in februari 1899:

„Wij beleven hier treurige dagen. De Engelschen maken alles gereed voor een oorlog; twee uur van hier liggen 2000 soldaten gereed om de grenzen over te trekken. Ieder is tegenwoordig gewapend; ook ik heb van de regeering een geweer met 50 patronen ontvangen om als de nood aan de man komt mij te verdedigen; doch lieve kind, wees maar gerust, ik doe daaraan niet mede; ik blijf Hollandsch onderdaan en laat vechten, die daar lust toe gevoelen. De Engelschen hebben mij niets misdaan zoodat ik volstrekt niet tegen deze ga vechten. Daarbij komt dat wij toch spoedig nu allen horen dat er geen Transvaal meer bestaat. Ik houd het, zoolang ik hier ben, met de winnende partij; dus kind maak u volstrekt niet ongerust, als ge hoort dat de bom losbreekt."

In maart 1899 wordt Hoogeveen overvallen door een nieuwe vlag van heimwee.

„Ik kreeg toch zulk een verlangst naar Holland, dat ik bijna niet kon eten of drinken." Zijn Hollandse vrienden halen hem uit de put. Het verlangen naar zijn gezin geeft hem wellicht de gedachte in dat dit hem toch naar Zuid-Afrika zal volgen. Voor dat geval geeft hij enkele adviezen: „Gij moet de kinders leeren tegen mij te zeggen pa en tegen u ma. Verder moet ge zelf en ook de kinderen[wennen te zeggen kat in plaats van poes en verjaart en plaats van jarig. Poes beteekent alhier wat anders; ge weet het reeds; en jarig dat zijn vrouwen en meisjes

iedere maand. Ge begrijpt dat dit met Hollandsche leesboekjes o zoo moeilijk is. Eer ik ze de kinders in handen geef schrap ik zulke woorden."

De laatste brief van het jaar 1899 is die van 28 juni. Hij meldt dat het leven rustig voortgaat.

Doch „al zijn de menschen vriendelijk, men mist steeds het eigen. Nooit kan men zijn hart uitstorten en zeggen wat men wil. Zoo dikwijls komen er in ons leven tijden, dat men iemand begeert die ons lief heeft en dat moet ik tot heden ontberen. Derhalve kunt ge wel begrijpen dat ik soms erg verlang naar u en de kinders."(....)Lieve kind, de positie van den onderwijzer is alles behalve rooskleurig te noemen. Men hangt geheel van de boeren af en dat zijn aartsdomme schepsels. Verder blijven wij altijd Hollanders en zooals u uit de couranten zult vernemen is hier over 't algemeen een haat tegen alle vreemde natie's. Dikwijls hoort ge die verd... Hollanders; maar ze kunnen er niet buiten; daarom eerbiedigen ze ons nog; maar zijn hun kinders eenmaal zoo ver dan lachen ze om ons, ten minste als Transvaal dan nog bestaat; want ik denk niet dat het nog lang zal duren of Engeland heeft Transvaal genomen."

Kort nadat Hoogeveen deze brief naar Nederland zendt, vallen de militairen van Kitchener en Jameson Transvaal aan. Niemand, behalve Oranje Vrijstaat, die andere Boerenrepubliek, staat de Transvalers bij. Er stonden 87.000 Boeren tegenover 450.000 man Britse troepen.

Tijdens de oorlog hoorde Hoogeveen niets uit het vaderland. In februari 1900 laat hij zijn gezin op Urk weten:

„Ik heb gedurende den oorlog geen taal of teeken van u gehad, zoodat ik maar niet zal schrijven wat mijne gedachten zijn." Hoogeveen is, als hij deze bittere brief stuurt, niet meer in dienst als militair. Hij is ambtenaar van het informatiebureau, afdeling Roode Kruis. Als soldaat, schrijft hij, „heb ik reeds vele kogels over mijn hoofd gehad; doch ben altijd gespaard gebleven; thans ben ik niet meer in gevaar, zoodat de kinders niet behoeven te huilen. Zoo nu en dan zal ik nog wel eens iets van mij laten hooren, of gij dat wilt moet gij weten.(....) Ik ben thans geen Hollander meer, maar Transvaler in 't bezit van 't volle burgerrecht. Nieuws van den oorlog wil ik niet melden, maar als de Engelschen nog nooit slaag gehad hebben, dan krijgen ze het nu."

In april 1900 is Hoogeveen weer terug in huis in Wonderfontein. Hij heeft verlof gekregen om school te houden.

„Ook kan ik thans niet naar het oorlogsveld gaan, omdat mijn paard dood is.(...) Toen ik verleden week voor het laatst ben uitgetrokken heeft het maar o zoo weinig gescheeld of die Engelschen hadden mij doodgeschoten; gelukkig ging de bom over mijn hoofd; zoodat ik er heelhuids ben afgekomen." Het duurt vervolgens een jaar eer Hoogeveen weer schrijft: „Geliefde vrouw en kinders, ik kan thans niet anders aan u doen, dan u allen te bevelen in de hand des Heeren, aangezien ik alles heb verloren en zoo arm ben, dat ik, om U een brief te schrijven, alles wat daartoe vereischt werd, moest leenen. maar ik heb er het leven afgebracht en spaart God mij verder, dan zal alles wel weer terecht komen. De Heere geve, dat er spoedig een einde moge komen aan den oorlog." Hoogeveen is krijgsgevangen in het Kamp Mafeking in het uiterste noordelijke puntje van de Kaapprovincie. In oktober 1901 vraagt Hoogeveen om een foto van zijn vrouw en kinderen, „want ik ben nu alles kwijt; doe mij svp. dat genoeg, dan kan ik toch uw beeld zien. Verder moet ge mij ook al de verjaardagen en geboortejaren der kinders opgeven, daar ik thans uit mijn hoofd dat niet weet. Duidt mij dit niet ten kwade; er gaat tegenwoordig zooveel in mijn hoofd om, zoodat het mij soms akelig

wordt. Thans weet ik bij ervaring, wat oorlog beteekent en welke treurige gevolgen die na zich sleept."

Begin 1902 ontvangt Willemientje op Urk een brief met een zwarte rand uit Zuid-Afrika. In de brief wordt gezegd dat Hoogeveen zich eind 1901 al ziek voelde, „doch elken dag werd hij zwakker en slechter, tot dat eindelijk, na 22 dagen verlopen is, is hij zacht en kalm, den Hemel ingegaan met de woorden, op de lippen, en ook de boodschap aan uw, toen wij hem vroegen, wat hij aan Uw te zeggen, Ja: zeg haar dat ik met vreugde in mijn Vaders huis gegaan is, ik ga eeuwig Sabbath vieren, ik zag de Kroon der gerechtigheid.(....) En zoo lieve vriendin is uw dierbaar man, juichende in de poort des Hemels ingegaan met een glimlach op het gelaat heeft hij zijn grote ogen op geslagen ten hemel en heeft den Geest zacht gegeven, toen ik zijn ogen toedrukte met een zeer diep bewogen hart, want ik heb veel van hem genoten, door mij té onderrichten.(....). Hij was een onmisbaar man hier in de Kamp door zijn werk als koster. Zoo heeft hij ongeveer 100 lijken ter aarde besteld. De laatste dag, toen hij ziek werd, had hij er nog 3 gehad.(....) Van mij heeft hij ook drie lievelingen ter aarde besteld in den tijdt van vijf dagen."